

B İ D A T C İ L İ K

Doç. Dr. Ahmet DEMİRÇİ

Bidat, Dinin asılları arasında olmadığı halde sonradan ihdâs edilerek dine izâfe edilen görüşlerdir. Hadis usûlünde ise bir kimşenin haberlerinin kabul edilmemesine mücip ve O'nun tenkid edilmesini gerektiren unsurlardan biridir.

Bidatçı ve genel karakteri

Bidatçı fikirlerin genel karakterlerine gelince, bunlardan bir kısmı çok eski devirlerden beri gelen bilhassa felsefe disiplinine bağılı görüşlerdir. Alemin kıdemini telkin eden felsefi fikirlerle, Allah'ın (cc), ma'dum ve cüziyat için olduğu gibi, yarattığı şeyleri yaratmadan evvel bilmeyeceğini işleyen fikirler böyledir. Ayrıca, sahabe ve halifelere dair tarafgir veya yerine göre muhalif ve siyasi fikirler, Hz. Ali'nin ya da daha başkalarının ilahlaştırılması gibi, tevhid inancına aykırı itikatlar ve belli bir ırkın üstünlüğünü tercih gibi etnik iddialar, hatta, ceza, sevap, ikab, halk'ı Kur'an ve Ru'yet'l-lah nazariyesi gibi, bir takım kelami konuların yorumu ile ilgili görüşlerdir (1).

İmamı Şafi ve İz b. Abdusselam'ın da taksim ettiği gibi, bidatlar makbul ve mezmum diye ikiye ayrılır. Ve bilimsel planda, söz konusu edilen her zaman için mezmum bidatlar ve ona dair nazariyelerdir. Mezmum bidatın en temel özelliğı onun peygamber öğretisinin (Ma'ruf) zıddı olmasıdır.

Şehaviye göre, bidat inatçı duygular yerine, bir bidatçının şüpheciliğinden ileri gelen ve yerine göre sünnete muhalif olan bir inanç olabilir. Sünnete karşı işlenmiş inatçı bir amel veya bir inancı, sonuçta bidatçılıktan çok, inkarcılık faktörü olarak ele

1. Suyutî, Tedrib el-Ravi, 325, 327, Şehavi, Feth el-Mugis, I, 333, Beyrut, 1983.

alanlar olmuştur. Fakat, Sehaviye göre, bidatçılık aynı zamanda, bilginler arasında her zaman zahir olduğu gibi, bir nev-i şüphe de olabilir (2).

Daha ilerde de yer yer ele alınacağı gibi, muhakkak ki çok faktörlerine rağmen, bidatçılık aynı zamanda, bir insan haleti ruhiyesinin tezahuru olabilir. Bunlar arasında ifade edilebilir ki, bidatçı haleti ruhiyesiyerine göre inatçılık ve kararsızlık nitelikleri taşır. Nitekim, bidatçıların reddi saâdedinde, ihticac edilen haberlerden birisinde, görüldüğü gibi, onların diyanetinin kararsız olduğu ifade edilir, mesela, Peygamberimiz, İbn Ömer'e dine sarıl, o senin et ve kemiğindir. Onu kimden öğrendiğine dikkat et, onu sadece dürüst olanlardan al, mütereddit olanlardan (ellezine mâlû) sakın, buyurmuştur (3). Sehavi gibi daha bazıları da bu haberin sahih olmadığını söyler ve onun zahirinden de anlaşılacağı gibi, sahib-i heva (bidatçı) denilenler, söylediği şeylerin doğru olmasına önem vermeyen insan tipine mahsustur. Ali b. Harb, bu kavramın zıddı olan sahib-i sünnet karakterindeki insanların yalan söylemeyeceğini ileri sürer (4).

Bidatçılık, islami ilimler arasından, özellikle kelim ve fikhın konusu olduğu gibi aynı zamanda hadis ilminde önemli meselelerinden biri olmuştur. Bidatçı bir amelin meşru delillerinin araştırılması bakımından, bidat fikhın konusu olduğu halde, islam itikadı ile alakasını tayin bakımından da kelimın konusu olmuştur. Halbuki, bidatçıların hadiste incelenmesi, onların özellikle dini tahrif etme faktörü olmalarından ileri geldiği içindir. Bunu daha müşahhas olarak ifade edecek olursak, bidatçı faaliyetlerin başında onların bir takım hurafe ve taassupkar ya da uydurma görüşlerini dinin emirleri arasına katma gayretleri gelir. Çünkü bidatçılık bir nev-i sorumsuzluk ve yerine göre kararsızlık mizacıdır.

Bidatçılık, insanlarda vicdan özgürlüğü ve hem tarafsız hem de akli bir muhakeme yerine, onlarda, körkörüne bir şeye bağlanma ve batıl bir tutku sebebi olabilir. Gerçekte, bidatçılarda görülen hadis aleyhtarlığının sebebini de burada aramak gerekir. Çünkü bir kısım bidatçılar, düzenli olarak hadis uydurmuş, bir kısmı da, hadislerin bir din emri olma özelliğini inkar etmişlerdir.

2. Sehavi, age, 327.

3. Hatib, Kifaye, 195, Haydarabad, 152.

4. Sehavi, age, 327.

Eyyub el-Sahtiyani, bazı kimse kendisine peygamberin sözleri okunduğu zaman, bırak onları bize Kurandan ayetler ayet oku derse, bilin ki o bidatçıdır, demiştir.

Sünnet sevgi ve ehliyetine zıt olan bidatçılık, birçokları bunun insanlarda, duygusallık ve sefahattan ileri geldiğini söylemişlerdir. Pratikte, bidatçılar, farklı siyasi, felsefi, kültürel ve etnik bir zümreciliğe varan tutumları ile, hem sünnet aleyhtarlığı, hem de, hadis uydurmacılığı etmeleri sebebiyle, hadiste fasık probleminin konusu olmuştur. Fakat, hadisleri makbul veya merdud olmaları bakımından, bidatçılar bidatçılıktaki derecesine göre ele alınmıştır. Mesela, propağandacı bir bidatçı ile (dai) başka bir avamdan birisinin durumu aynı mülahaza edilmemiştir. Ahmed b. Hanbel'in oğlu, babasına, kendisinde sünnete muhalif bir takım şeyleri olan mürcie veya şii şeyhinden hadis alan kimse için ne dersin, dediği zaman, bidatçılıkta lider veya propağandacı (dai) ise, onları sakındırmak gerekir demiştir (5).

Her ne olursa olsun, öteden beri, hadiscilerle bidatçılar arasında, bir takım ihtilaf olmuştur. Bu ihtilafardan birinin sebebini Ibn Sirin şöyle açıklar : hadis naklederken, ilk devirlerde, isnad istemezlerdi, fitne zuhur ettikten sonra, hadislerin muttasıl bir senedle nakledilmesini zorunlu kıldılar. Bunlardan sonra, ehli bidattan olanlar elenerek sadece ehli sünnetten olanların haberleri kabul edilmeye başlandı (6).

BİD'ATÇILIĞIN REDDİ MUHAKEMESİ

Hatib'e göre, ilim ehli, Kaderî, Hâricî ve Râfızî gibi bid'atçıların (ehi el-ehvâ) haberlerinin kabulü hakkında ihtilâf etmesine rağmen Cemâleddîn el-Kasimî bu konuda ittifak hasıl olduğundan bahsetmektedir.

Her ne olursa olsun, bunların durumu her zaman için te'vil etmeye müsâit olmuştur. Bid'atçılığı küfür sayanlara göre, ehi el-ehvâ münkir sayılır. Ama bidatçıları İmâm Mâlik gibi te'vil yoluyla, fâsık sayanlara göre ise onların fâsık kabul edilmeleri gerekse de İmâm Mâlik de bid'atçıların kabul edilmeyeceğini söyler. Hatib'in beyânına göre, bid'atçılık ister te'vil yoluyla bir çeşit kasıtlı fâsıklık sayılsın, ister inatçı bir küfür sayılsın her iki durumda da haberi makbul olmaz.

5. Hatib, age, 192, 194, Abdulaziz el-Buhari, Keşf el-Esrar, 745, İst. 1308.

6. Hatib, age, 194, 199.

Hatib'e göre bid'atçı telâkkisinin biri budur. Ama konu için başka mülâhazalar da vardır. Meselâ: Ehli-ilminden İmâm Şâfiî gibi bazılarının, yalancılığı meşrû saymayan hevâ ehlinin kabul edilebileceğini ileri sürmeleri böyledir. Fakat mü'min sayılsın veya sayılmasın bid'atçılar, dinî emirleri tebliğ noktasında ehil olup olmamaları bakımından da mülâhaza edilmişlerdir (7).

Kadı Ebû Bekr'e göre, bid'atçıların durumu ister kâfirlere, ister fâsiklara uysun, her iki halde de rivâyetleri makbul olmaz. Âmidî, Fahreddin el-Râzî ve İbn el-Hâcib de bunun çoğunluğa ait bir görüş olduğu üzerinde durmuşlardır. Şu kadar var ki, bunlardan el-Râzîde İmâm Şâfiî gibi, yalancılığın haram olduğuna inanan bid'atçıların yerine göre makbul sayılacağını, çünkü bu inancın, asılsız şeyler yayma ve yalancılık etmeye mani olduğunu söylemiştir (8).

Hatib, Mu'tezile ve Kaderî gibi bid'atçılar, bizim nazarıımızda mü'min sayılsa bile, dinî emirleri tebliğe ehil kabul edilmeyeceklerini söyleyerek, genel olarak bid'atçıların kabul edilmesini ileri sürenlerin delillerini şöyle izah eder: Onlara göre, kasıtlı bir fasıkın günahı ile aslen kâfir olan birisinin küfrü inatçılık karakteri taşır. Halbuki mücerret hevâ ehlinin bid'atçılığı te'vilciliktir. Kasıtlı bir bid'atçı bunu meccânî olarak, hevâ ehli ise kulluk amacıyla yapar (diyâneten). O halde bunlar kabul edilebilir.

Hatib, burada söz konusu olan kasıtlı fâsik, veya aslen kâfirlerle, kulluk amacıyla hevâyâ kapılan bid'atçı ayırımını kabul etmeyerek, kulluk amacına sahip oldukları halde bid'atçı olanlar kabul edilecek olsaydı, kâfirler de kulluk amacıyla küfre kulluk etmektedir. Onların da kabul edilmesi gerekirdi, der ve mezkûr tasnifçi görüşü atfettiği kimselerin, aslen kâfir olanların kabulü naslar tarafından yasaklandığı için söz konusu olmayacağını ileri süreceklerini de tahmin ederek, bilakis nasların, kâfirlerin kabulünü yasakladığı gibi, aynı zamanda, mezkûr suretteki bir ayırımın yapılmasını da yasakladığını söyleyip kabulünün nefyi bakımından bütün bid'atçıların aynı olduğunu belirtir. Hatib, sonuçta, bid'atçıların kabulünü âmir sebeplerin bu tür ayırımlar olmadığını, bilakis bu konuda sahabenin takib ettiği usullerin etkili olduğunu ileri sürer. Ona göre sahâbe, Hâricîler ve te'vilci oldukları

7. Hatib, a.g.e., s. 200-201.

8. İraki, Tabsira, I, 233, Beyrut, Sehavi, age, s. 328.

halde, durumu onlara yakın olan fâsikların haberlerini kabul etmiştir (9). O halde denebilir ki te'vilci bid'atçılar, kasıtlı fâsik veya inatçı kâfirlerden farklı ve ehl el-ehvâ denilen bid'atçı zümresidir. Nitekim Te'vilci bid'atçıların, Hâricî kategorisinde bir bid'atçı olduklarını Cemâleddîn el-Kasimî de kabul eder ve bunun, zâhiri olarak sünnete muhâlif olduğu halde aynı zamanda zâhirde geçerli gözükken bir te'ville dayanmış olan bir bid'atçılık olduğunu söyler. Ona göre haklarında ihtilâf edilen bid'atçılar da bunlardır. Ama Te'vilci bid'atçılarda kulluk ve din duygusu olduğu halde haklarında üç ayrı görüş hâsıl olmuştur.

Bir kısmı mutlak olarak reddine, başka bir kısmı mutlak olarak kabulüne kail olduğu halde, bazıları, propagandacı olanlarla olmayanların tafsil edilerek, sadece propagandacı olanların reddi gerektiğine kail olmuştur. İbn Hibbân'ın, kabulü hakkında ittifak hâsıl olmuş dediği kimseler bunlar olduğu halde Kasimi bu konuda bilakis ihtilaf olduğunda ısrar eder.

Ona göre, propagandacı bid'atçıların reddi konusunda da ihtilaf edilmiştir. Bazıları, bu sınıf ravilerin mutlak reddini savunduğu halde, diğer bazıları onlar arasında da tafsil yapmak gerektiğini söylemiştir. Buna göre, propagandacı bid'atçıları kabul etmeyenler, geri kalan pasif bid'atçıları da, rivayetlerinin konusuna göre tasnif ederler. Yani pasif bir bid'atçının haberleri, bid'atını terveci ederse onlar da kabul edilmez. Ama her bakımdan tafsilâtçı bir mantığa dayanan bu yaklaşıma göre, bid'atına muâriz haber nakleden propagandacıların da kabul edilmesi gerekebilir. İşte bu nedenle bir kısmı da bid'atına muâriz haber nakleden propagandacıların kabul edilmesini ileri sürmüştür.

Dâî propagandacı olsun veya olmasın, bir kimsenin kendi bid'atıyla hiç bir taallüku olmayan bir haber nakletmesi halinde Ebu el-Feth el-Kuşeyrî yeni bir tafsil imkânından bahsetmektedir: Kendi bid'atıyla ilgili olmadığı halde, başka birisinin haberiyle uyumlu olması halinde kabul etmek gerekir mi? Ona göre asıl olan, bid'atçının rivayetinin hadise karıştırılmaması olduğu için, kabul ederek onu meşhur etmemelidir. Hatta durumu sakıncalı olmayan bir bid'atçı da doğrudan kabul edilmez. Sadece bid'atçının fesadı ile dinî bir hükmün maslahatı ihtilâf ederse, dinin maslahatına tabi olmak gerekir. Yani ılımlı bir bid'atçıdan gayri

9. Hatîb, a.g.e., s. 200—201; Sehâvî, a.g.e., s. 327;

kimsede bulunmayan bir haberi almak gerekir Yoksa dinî bir emrin ziyan edilmesi söz konusu olur (10)

Sehâvî bu fikirleri İbn Bakîk el-Iyd'e nisbet eder. Râfî' b. Eşres de, bid'atçının cezalandırılması bakımından yapılması gerekenlerin başında onların iyiliğinin söz konusu olamayacağını söyler. (11).

Propagandası olmayan bid'atçıların makbul olduğunu çoğunluğa isnâd edenler olmasına rağmen, özellikle İbn Salâh çoğunluğa mı, yoksa çocuklarına mı mahsus olduğu hakkında tereddüt etmiş hatta bazıları onu özellikle Şâfiî âlimlere isnâd etmiş olsa da İbn Salâh bu nun da şüpheli olduğunu ifade etmiştir.

Kadı Abdulvahhâb Mülahas da, bid'atının propağandasını yapan (daî) kimselerden hadis almayın dediği için, bu fikrin İmâm Mâlik'e ait olması gerektiğini söylemiş ise de, Kadı İyâz buna karşı çıkarak, ona göre bid'atçıların mutlak mutlak olarak merdud olduğunu ileri sürmüştür (12). Suyûtî de, bid'atçıların mutlak olarak reddedilmesi konusunun İmâm-Mâlik'e isnad edildiğini belirtir. Çünkü İmâm Mâlik, bid'atçıların haberlerinin kabul edilmesinin onlar için bir cezalandırma olmaktan çok, ödüllendirme olacağını söylemiştir (13).

Buraya kadar görüldüğü üzere ,bir kısmı, propağandacı bid'atçıların, bir kısmı da, mezhebiyle uyumlu haber nakleden bid'atçıların makbul olmadığını iddia ederken, Irâkî ve İbn Hacer, bir bid'atçının kabul edilmesi için her iki hâlin de buna mani olacağını söylemişlerdir. Propagandacıların reddi fikri özellikle İbn Mehdi ve Ahmed b. Hanbel'e ait olduğu halde, nusret-i mezheb gyesiyle rivayet edenlerin elenmesi davası İmâm Şâfiî'ye nisbet edilmektedir. Fakat Yahyâ b. Saîd el-Kattân, propagandacıların reddi fikrinin bazı sakıncaları olacağını, propağandacı olduğu halde, rivâyette meşhur hadisçilerin terkedilmesinin haklı bir şey olmayacağını ifade etmiştir (14) Çünkü bid'atçılığa adı karışmış

10. Kasimî Kavaid, a.g.e., s. 192-193.

11. Sehâvî, a.g.e., s. 328.

12. Sehâvî, a.g.e., s. 331.

13. Suyûtî, a.g.e., s. 325.

14. Hatîb, a.g.e., s. 92, 195-199; M. Acac, Usul el-Hadis, 273, 3. tab İbn Zazm İbkam, 114, 119, 144, Mısır, 1345.

bir takım insanlar vardır ki, bunlar gerçekte sahih haberler nakletmişlerdir.

Yukarıda da temas edildiği gibi özellikle İbn Hibbân, propagandacı bid'atçıların reddi konusunda Müslümanların ittifak ettiklerini söyler. İbn Salâh ise bunun, çoklarının benimsediği bir hüküm olduğu halde doğru olmadığını belirtir. Ancak Buharî ve Müslim'in, bu nevi bid'atçıların haberlerini sadece diğer haberlere şahitlik etmek üzere kabul ettiklerini ilâve eder. Ama Hatib, bir tarafta ehl-i ilmin, Hârici ve Râfızî gibi bid'atçılar hakkında ihtilâf ettiğini, öbür tarafta da bid'atçılardan Hâriciler ve benzerlerinin haberlerini sahâbe ve tâbiilerin kabul ettiklerini ve bir usul olarak bunların kabulü hakkında icmâ' olabileceğini söyler (15). Her ne kadar bu fikirle rzâhîrde mütenâkız gibi gözükse de, bunlardan birincisi genel olarak ehl-i ilme ait olduğu halde ikincisi Hatib'in kendi ictihâdı olması bakımından gerçekte hiç bir ihtilâf yoktur. Hâkim de, bid'atçıların reddi konusunda icmâ' olmadığını söyler (16).

İbn Hibbân, ayrıca, propagandacı olmayan bid'atçıların kabulü hakkında da ittifak olduğundan bahsetmiştir. Ama hem İbn Hacer hem de el-İrâkî, bunun tuhaf bir iddia olduğunu, çünkü bir bid'atçının kabulü için, sadece propagandacı olmamasının yeterli olmadığını aynı zamanda kişisel görüşlerini tervec suretinde haber nakletmemesi gerektiğini ifade ederek, bid'atçılardan makbul olanların ancak bu şartlar içerisinde kabul edilebileceği hakkında ittifak olabileceğinden bahseder (17).

Görüldüğü gibi el-İrâkî burada önemli bir farktan bahsetmektedir. Yani bir bid'atçının propagandacı olmaması şartı, onun mezhebiyle uyumlu rivâyetlerde bulunmamasını âmir şartın fonksiyonlarına tekabül etmez. Bu nedenle, makbul bir bid'atçıda aranması gereken bu iki şartın birlikte bulunmasıdır.

Ama ne olursa olsun, İmâm Şâfiî'nin, yalancılığı tecviz eden ve özellikle mensuplarının verdiği haberleri yalan bile olsa, müdâfaa eden Hattâbi'lerin kabul edilmeyeceğini ileri sürmüştür.

15. İbn Salâh Ulum el-Hadis s. 104; Hatib, a.g.e., s. 201; Kasimî, a.g.e., s. 190-193.

16. Hâkim, Marifet ulum el-hadis, 15, 16.

17. Sehâvî, a.g.e., s. 331; Suyûtî, a.g.e., s. 325-327; İrâkî, a. Tabsira, 1, 229-230.

Bir rivâyete göre Ebû Yûsuf, İbn Ebî Leylâ ve Süfyân-ı Sevrî'nin de bu tezi benimsedikleri vâriddir (18).

İmâm Şâfiî'nin, kizbi tecvîz edenler için, Râfızîlerden Hattâbîleri zikretmesi bir takım yorumlara yol açmıştır. Yani Şâfiî, onların tümünü mü, yoksa kısmını mı kasetmiştir? Bu konu ihtilâflıdır. Ayrıca Ebû Yûsuf da, bazı bid'atçıların şehâdeti bakımından makbul olduğunu, buna karşılık Allah, bir şey hâsıl olmadan evvel bilemez, diyen Hattâbîlerle Kaderiyye'nin şehâdetinin makbul olmadığını söylemiş isede, bir kısmı, Hattâbîlerin böyle olmadığını, onların yalancılığı tecvîz etmediklerini söylemiştir. Buna karşı çıkanlar ise Hattâbîler, aralarından biri bir iddiada bulunduğu zaman yalanı tecvîz etmeyen birisi ise, ona itimad ediyorlardı. O halde Hattâbîler arasından sadece bir kısmının yalancılığı tecvîz etmediği söz konusudur.

Her ne olursa olsun, İmâm Şâfiî'nin genel olarak bid'atçılar arasında, özellikle hadiste kizbe teşebbüs etmeyenleri kabul ettiği ve Onun, Kaderî İbrâhim b. Ebî Yahyâ'nın, hadisinde sika olduğu için kabul ettiği varittir. Safiinin bazan, bize, dininde müttehem, hadisinde sika olan biri tahdîs etti, demesi meşhur olmuştur.

Ebû Hanîfe, Süfyân-ı Sevrî ve İbn Ebî Leylâ da bu usulü takib etmişlerdir. İbn Dakîk el-Iyd de, hadisinde sika olanların, dâî olsun veya olmasın makbul olduğunu söylemiştir (19).

Süfyân-ı Sevrî, hadislerini aldığı kimselerin mezhebini araştırdığını ve onlar arasında yerine göre bir tercih imkânı aradığını ifade etmek üzere şöyle demiştir: Üç şekilde hadis alırım; Öyle kimseler olur ki, hadisini alır, onu din edinirim. Öyleleri de olur ki, onların hadisleri hakkında tevakkuf ederim. Nihayet bir kısmı da olur ki, onlardan da hadis dinlerim ama, onların özellikle mezhebini öğrenmedikçe haberlerine itimad etmem (20). Fakat Sehâvî, bu usulünden ötürü, Şu'be'nin, Süfyân-ı ayıpladığını kaydetmektedir (21).

el— Irâkî, mezkûr görüşleri şu maddeler etrafında özetler :
1— Propagandacı bid'atçılar (dâî), kabul edilmeyebilir.

18. Suyûtî, a.g.e., s. 325.

19. Sehâvî, a.g.e., s. 329-330.

20. Hakim, Marifet Ulum el-Hadis, 135.

21. Sehâvî, a.g.e., s. 315.

2— Kızbi tecviz edenler kabul edilmez.

3— Kâfir dahi olsa, bid'atçılar kabul edilir. Bu fikir sadece bir kısım kelâmçılar ve ehl-i nakle mahsus olup, hadis kaynakları bu görüşe dair fazla mâlûmat vermez (22).

BİD'ATÇILARA KARŞI TEVAKKUF FİKRİ

Buraya kadar sıraladığımız gerekçelere göre, ifade etmek gerekirse bu konuda iki temel fikrin çarpıştığı müşâhede edilmektedir.

Dini tahrif sebebi olmaları nedeniyle bid'atçıların reddi meşrû olsa da, onların da herkes gibi, Peygamber'den mervî olan bir takım haberlere sahip olmaları da mümkün olduğu için, mezkûr gerekçelerle onların reddedilmesi, bu haberlerin hebâ edilmesine yol açabilir. İşte bu nedenledir ki, bazı hadisçiler, bid'atçıların reddi konusunda, oldukça çekimser kalmışlardır.

Alî b. el-Medîni, Kaderî olmaları nedeniyle bazı Basra'lıları, Şî'i olmaları sebebiyle de Kûfe'lileri terketsaydım, bir çok haberlerin kaybolmasına sebep olurdum, der. Başka bir haberde de, Yahyâ b. Maîn'e, Ahmed b. Hanbel'in, Şî'i olduğu için Ubeydullâh b. Mûsâ'nın haberlerini terkettiği söylendiği zaman, o ne yaparsa yapsın, ben durumu daha beter olan Abdurrezzâk'ın haberlerini de kabul ederim, demiştir. Ebû Muhammed el-Serâsîrî, biz Abdurrezzâk'la görüşmek için San'â'da bulunuyorduk. O sırada Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel'in, onun haberlerini kabul etmedikleri kulağımıza geldi. Bunun üzerine, şu kadar yol alarak buraya kadar niçin geldik? diyerek pişman olmuştuk. Daha sonra Hac münâsebetiyle Mekke'de Yahyâ ile buluştum ve Abdurrezzak hakkında iddiâ edilen şeyler için sorunca, dedi ki: Ey Ebû Sâlih, Abdurrezzâk'ın irtidâd ettiğini duysak dahi onun haberlerini terketmezdik (23).

Ebû Hanîfe, kimlerden hadis almak gerektiğini soranlara, duygu ve fikirleriyle adâletli olanlardan hadis alın, ama bütün dâvâları, halkı sultana karşı ayaklandırmaya teşvik etmekten ibâret olan Şî'ilerden hadis almayan. Onlar, tüm insanlar kendilerine boyun eğinceye kadar propagandadan geri, kalmazlar, demiştir (24).

22. Irâkî, a.g.e., s. 229-233; Hatîb, a.g.e., s. 199.

23. Hâkim, a.g.e., s. 140.

24. Hatîb, a.g.e., s. 203.

Şiiler söz konusu olduğu zaman İbn Hacer de orijinal bir farktan bahsetmektedir. Ona göre ilk devrin Şiileri, Hz. Ali'nin Hz. Osmân'dan üstün olduğuna münhasır bir tezi ileri sürüp dururlardı. Daha fazla bir ayrılık eğilimi göstermedikleri için bu devrin Şiilerinin haberlerine itibar edilmiş olabilir. Ama daha sonra gelmiş olan Şii nesilleri sahâbeye hakâret etmekle tanındıkları için kabul edilmemişlerdir (25).

Zehebî de böyle bir ayırım yapmıştır.

Zehebî'ye göre Şâilik hareketi küçük bid'at olarak görülebilir. Çünkü Şiilerin arasında, Tâbiî neslinden de kimseler yer almıştır (26).

O halde, bid'atçı olmaları nedeniyle küçük bid'atçı Şiilerin haberlerine itiraz etmek gerekse idi, bu itiraz sonuçta bir çok haberlerin hebâ edilmesine sebep olabilirdi. Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekr'i tahkirci ve aşırı Râfızılık gibi büyük bid'atçılığa gelince, bunların haberlerini kabul etmek mümkün olmaz. Zehebî diyor ki; Aşırı olanlar, Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osmân, Hz. Talha ve Hz. Ali ile savaşanlar hakkında iftira edenlerdir. İbn Hacer'de de görüldüğü gibi, Ebân b. Tağlib ilk Şiilerin sadece, Hz. Ali'yi Hz. Osmân'a tafdil etme fikriyle tanınan insanlardı. Onlar da, Hz. Ebû Bekr'in ve Hz. Ömer'in takdimini kabul ederlerdi, fakat Hz. Ali'nin savaşlarında haklı olduğunu, ona karşı çıkanların hatalı olduğunu kabul ederlerdi. Bir kısmı da, Peygamber'den sonra en faziletli insanın Hz. Ali olduğunu ileri sürerler, bu fikrin propağandacısı olmaksızın, dinî duygularla (veraân dîniyyen) ileri sürmüşlerse müctehid sayılırlar, haberleri bu nedenle reddedilmez.

Ama, muahhar Şiiler Râfızidir, Râfızilerin haberleri ise kabul edilmez (27).

Bir takım sebeplerle bid'atçıların reddi gerekmesine rağmen onlar arasında tedavül eden sahih haberlerin de zayi edilmemesi için, bid'atçı kişilerin, mensup oldukları hareket ve fikirlerin geçersizliğine göre reddedilmesi yerine, konuyu her bid'atçının psikolojik durumuna göre ele alanlar da olmuştur. Meselâ: İbn Hazım, özellikle Ahmed b. Hanbel'e ait, olan propağandacıların red-

25. İbn Hacer, Tehzib, I, 194; Beyrut 1968.

26. Kasimî, a.g.e., s. 192; Hâkim, a.g.e., s. 16; Suyûtî, a.g.e., s. 326.

27. Sehâvî, a.g.e., s. 330.

di fikrini eleştirirken, bunun geçerli olmadığını, bilakis her bid'atçının niyetlerini tayin ederek bir hükme varmak gerektiği üzerinde durur.

İbn Hazm, bid'atçıların tespiti için onların rivayetlerinin tahlil edilmesini ileri sürer. Ona göre bir bid'atçı savunduğu fikirlerde samimi olarak ictihad etmek suretiyle ulaşılmış olduğu ve inandığı halde onu müdâfaa ederse, fâsık olarak kabul edilmez.

İbn Hazm, bir bid'atçının niyetini tespit etmek için, nasların zahirine dayandığı gibi, insanların zâhir hâline (şehâdet el-hâl) de bakmak gerektiğini ve bir tenkidin meşrû usulleri bakımından insanların zahiri ile bâtını arasında fark olmadığını söyler. Bir insanı tenkid etmek için bâtını değil, zâhirine bakmak meşrûdur. İnsanların batın hallerine göre hükmü Allah verecektir. Ona göre insanların adâletini tayinde de zâhir ve bâtın ayrımı yapılmaz.

Ona göre ictihad yanılığısından ileri gelen bid'atçılık tenkid konusu edilmez ve bir hadiste de buyrulmuş olduğu gibi, ictihad ettiği halde yanılanlar günahkâr olmaz.

İbn Hazm, bid'atçı ayırımında propagandacı olup olmaması bakımından değil, hak delileri kendilerine takdim edildiği halde görüşlerinden rücû edip etmemeleri itibariyle tasnif edileceğini söyler.

Ona göre yanılmış olduğu, kat'i delillerle arzedildiği halde, bid'atından rücû etmeyenler reddedilir. Bu fikir el-İrâkî'de de vardır. Onun için bir bid'atçının küfrü kendi sarih ifadesiyle sabit olduğu halde bu durum kendisine arzedilmesine rağmen ondan dönmezse tekfir edilir (28).

İbn Dakîk el-Iyd de, ehl-i kıblenin mezhebi yerine, dinî emirlerden birini inkâr edip etmediğine bakmak gerektiğini ve İmâm Şâfiînin de bu usulü takip ettiğini söyler. Nevevî de çoğunluğun buna tabi olduğunu ifade ederek, Müslümanların, Mu'tezilî olduğu için bir kimse ile nikâh akdi yapmak veya arkasında namaz kılmayı terketmediklerini belirtir (29). Ama İmâm Mâlik'e yapı-

28. Sehâvî, a.g.e., s. 334.

29. Sehâvî, a.g.e., s. 334.

lan atıflardan birinde onun, Kaderî olanların arkasında namaz kılınmayacağını söylediği varittir.

Hatîb, kelâmcıların da, ictihad olduğu zaman bir bid'at görüşünün sahibinin fâsıklığını gerektirmeyeceğini iddiâ ettiklerini, ancak hakikati kabul etmek üzere rücû etmeyenlerin bundan müstesnâ olduğunu söyler (30).

Nitekim İslâm'da inatçılık, bir çokları tarafından kebîre olarak görülmüştür. Ebû Tâlib el-Mekki'ye göre, inatla işlenen sağıreler de kebîre hükmündedir (31).

Vaka şu ki, ilk devirlerde, bid'atçılığı bakımından insanlarda niyet problemlerine dair gözlemlere raslanır. Meselâ: Yezîd b. Hârûn'a, Hâris b. Osmân hakkında bildiği şeyler sorulunca o da, duymak istemesem de o, sizin imamınız size, bizim emiriniz de bize, diyerek bununla Hz. Alî'ye işaret ederdi, demiştir. Yezîd'e, bu onun için samîmi bir inanç mı idi? dediği zaman, o da onun öyle inandığını söylemiştir (32). Bu da gösterir ki, insanların hangi amaçla görüş taşıdıkları konusu ihmal edilmemiştir. Nitekim Ebû Hüreyre'nin de, insanlara duygu, irade ve fikirleri itibarıyla adâletli olan insanlardan hadis almayı öğütlediği nakledilir (33).

İbn Hacer ve Irâkî'nin de dediği gibi, gerçekte haberleri merdûd olan bid'atçılar, zarûrât-ı dîniyyeden olan ve mütevâtîr haberlerle sâbit olan emir veya nehiyleri inkâr edenlerdir (34). Her isteyen, bid'atla itham ettiği herkese karşı olmak gerekse idi, Müslümanların naklettiği bütün haberleri reddetmek icab ederdi. Nitekim, buraya kadar anlatılan ve bid'atçılığın, Şii, Mu'tezilî, Kaderî, Cehmî ve Mürchie akımlarına tahsis edilmiş olmasına rağmen, Ehl-i Sünnet âlimleri arasında da bu nedenle suçlananlar olmuştur. Ama unutmamak gerekir ki, çoğunluğun istilâhında, haberleri merdud bid'atçılar genel olarak, hadis aleyhtarlığı yapan bid'atçılara mahsustur. Meselâ: Bazı hadisçilerin fakihlere yönelttikleri suçlamalar her zaman bir metod tartışması olmakla kalmamış, aynı zamanda bid'atçılık olarak aralarında itham se-

30. Hatîb, a.g.e., s. 195-200; Şehâvî, a.g.e., s. 327.

31. H. Laoust, la politigue, 333-335, Paris, 1970.

32. Hâkim, a.g.e., s. 139.

33. Hatîb, a.g.e., s. 203-204.

34. Şehâvî, a.g.e., s. 334.

bebi olmuştur. Dârakutnî ve Buhârî'nin Ebû Hanîfe'ye dair tenkidlerinde müşâhede edilen taraflardan biri de budur.

Hadisçilerle reyci fakihler arasında muhtelif tartışmalar olmuştur. Şu'be, Kadı Ebû Şeybe hakkında yazıyla bilgi isteyenlere, o mezhebi mezmum birisidir, diyerek, bu mektubu okuduktan sonra onun imha edin, demiştir. Abdulvâhid b. Ziyâd'ın reyci fikirleri olan Züfer b. Hüzeyl'e yönelttiği şu sözler de Ehl-i Sünnet arasındaki bir takım ihtilâfları yansıtır: Sizler, Allah'ın emirlerini ihlâl etmektesiniz. Peygamber'in kâfirlere karşı mü'min öldürülmez, buyurmuş olmasına rağmen, zor zoruna te'vil ederek, kâfirlere karşı mü'min öldürülür, ve şüphe halinde, suçlulara had tatbik edilmeyeceğini müdâfaa etmeniz sebebiyle dinî emirlerin icrasına mani olmaktadır. Emredilen şeyler yerine nehyedilmiş olanlara telkin ediyorsunuz.

Muâz b. Muâz da şunu anlatır: Bir gün Serrâr b. Abdullah'ın yanında idim. İçeri bir çocuk girerek, Züfer geliyor, dedi. Serrâr bunu duyar duymaz, söyle gelmesin, reycilik yapıyor, o bid'atçıdır, dedi (35).

Ehl-i Sünnet'e mensup fakihlerin bid'atla itham edilmesinin başında bir haberin zâhirini başka bir nas, icmâ' veya kıyâs yoluyla te'vil gibi fikhî bir usule tabi olmalarıdır. Burada yerine göre hadislerin, Kur'an, icmâ' ve diğer fikhî usullere arz edilerek yorumlanması söz konusudur. Gerçekte bu usulün menşei, Hâricî ve Râfızîlere dayandırılmış olsa da, Hanefîlerden İsbâ b. Ebân gibi reyci fakihlerde de görülen bir şeydir, Meselâ: Ebû Hanîfe, dininden dönenleri öldürünüz, diye vârid olan bir haberin savaşta kadınları öldürmemeyi âmir başka bir haberle, zâhirini te'vil ederek dininden dönen kadınların da idam edilmeyeceğini söylemiş olması tenkid edilmiştir.

Her şeye rağmen, hadisçilerin bid'atçı tarifi özellikle, hevâ ehli denen ve bâtil mezheblere mensup kimseleri içine alır. Bunların hadis aleyhtarlığı yaptığına dair bir çok ipuçları vardır. Meselâ: İbn Lehî'a, bazı bid'atçıların kendi fikirlerini hâkim kılmak için hadis uydurmaya teşebbüs ettiklerini nakleder. Nitekim, Hâricî iken ondan dönen bazıları, eskiden bir fikir ileri sürdüğümüz zaman, onu tervîç ettirmek üzere hadis diye tedâvül ettirmeye

35. Hâkim, a.g.e., s. 136-139.

çalışırdık, demiştir. Yine Münzir b. Cehm, sizleri de saptırmak için, haber uydurup yaymayı hepsinden elverişli bulurduk, demiştir (36).

Süfyân b. Uyeyne, Saïd b. Arûbe'den tahdîs etmeyi niçin bıraktın? diyenlere, o, kendi fikirlerini Hasan el-Basri ve Katâde'nin fetvâsı olarak proapaganda etmeye çalıştığı için onu terkettiğini söylemiştir (37).

O halde, hadisçiler böyle yaparsa, din için diğerlerinin daha tahripkâr bir yol izlemediklerini kim temin edebilir? Halbuki, daha bir çokları gibi, Ahmed b. Hanbel, Süleyman b. el-Eş'as ve İmâm Şâfiî'nin, bid'atçılar arasında en sâdık olanların Hâricîler olduğunu söyledikleri nakledilmiştir. Çünkü Hâricîler için amelîn imandan bir cüz olması nedeniyle uydurmacı bir amelin de bir günah olarak küfür olması gerekir (38).

Ama bid'atçılığından ayrıldıktan sonra, hadis uydurmaya teşebbüs edenler sadece Hâricîler değil, bilakis bunlar arasında daha başka mezhep mensupları da zikredilir. Meselâ: Ebû Recâ, tevbe ederek Kaderiye'den ayrıldıktan sonra, başkalarını da Kaderî yapmak için, hadis uydurduğunu itiraf edenlerden biridir (39).

Hâkim, bid'atçıların hadis aleyhtarlığını şöyle ifade eder: Hadîse karşı olmayan bid'atçı olmaz. Bir kimsenin zihni bid'atçılığa meylederse her şeyden evvel sünnet sevgisini kaybeder (40).

Demek ki, bid'atçıların hadisler için tehlike olmalarını tasvir eden şeylerden biri de onların, bâtil görüşlerini tervîc etmek için, uydurmacı bir tıynete sahip olmalarıdır. Belki ehl-i hadîsin, bid'atçıları tefrik amacıyla kullandıkları ve özellikle bid'atı ile uyumlu rivâyet edenlerin elenmesine dair kurallar üzerinde durmaları da bu sebeple ortaya çıkmış olabilir.

Ayyâş'ın, rivâyetleriyle mezhebini savunmaya kalkıştığını farkedince, Fıtır'dan hadis almayı terketmesi de bunu te'yîd eder. İbn el-Mubârek'e, Amr b. Ubeyd'den hadis almaktan kaçmadığı

36. Hatib, a.g.e., s. 198-199, 205-207.

37. Hatib, a.g.e., s. 197-199.

38. Hatib, a.g.e., s. 207.

39. Sehâvî, a.g.e., s. 328.

40. Hâkim, a.g.e., s. 4.

halde, Hişâm el-Destevâi'den niçin hadis aldığı sorulduğu zaman, Amr b. Ubeyd iyi bir propogandacı idi, demıştır (41).

SONUÇ :

Hadis rivayetinde genel olarak haberlerinin makbul olmadığı üzerinde durulan bidatçıların kimler olduğunun daha Müşahhas olarak tayin edilmesi için denebilir ki, hususi olarak bidatçıları şii, mutezili, kaderi, mürcii, ve cehmî gibi akımlara elebaşlık eden kimseler olması gerekir. Çünkü bu konularda yazılmış daha Mu-fassal eserlerde görülen bilgiler bunu teyid eder.

Bu akımlara mensup nisanların onları bidatçı olarak niteleyen ve kısaca sünnet ehli olarak bilinen kimselerin haberleri hakkındaki tavırları ise daha geniş araştırmalar gerektirir. Ancak, şunu ifade edebiliriz ki bidatçı akımların sünnet ehline dair tenkidleri özellikle nasları yorum usullerine inhisar eder. Bu bakımdan sünnet ehlinin bazılarını bidatçılıkla tenkid etmesi ile bidatçıların sünnet ehline, yönelttiği tenkidlerin konuları farklıdır. Sünnet ehli nazarında bidatçılık yerine göre bir mizac ve tutku olması nedeniyle bu tutkuya meyilli insanların da taraf oldukları fikirleri müdafa için hadis uydurmayı bile göze alabilecekleri nedeniyle haberlerine itimat edilmemiş olabilir. Şu kadar var ki, bidatçı tutkuları olan nisanlar da ondaki derecelerine göre muamele görmüş ve ısrarlı olanlar özellikle elenmiştir.

41. Hadib, age, 204-206.